

הכלכלה אינה משקרת

ג' סורמן

אף שהכלכלה צמחה כדיסציפלינה כבר בסוף המאה השמונה-עשרה, נדרשו לה עוד מאתיים שנה כדי להפוך למדע רצינוני של ממש. קודם לכן נשענה החשיבה הכלכלית בעיקר על אינטואיציות, אמונות ודעות; התיאוריות הכלכליות היו מעורפלות, ופעמים רבות בלתי ניתנות לאימות. עד לפני זמן לא רב נהגו ללמד כלכלה באוניברסיטאות היוקרתיות בלי להזדקק למשוואות, לאלגוריתמים מורכבים או למודלים מתמטיים מדויקים, וכמובן בלי המחשבים המהווים כיום חלק בלתי נפרד מן העיסוק בתחום.

אין פלא אפוא שמדיניות כלכלית גרועה מוטטה עמים שלמים במהלך המאה העשרים והפילה קרבנות רבים יותר מכל מגפה. מדיניות הקולקטיביזציה של האדמות – ברוסיה של שנות העשרים, בסין של שנות החמישים ובטנזניה של שנות השישים – הרעיבה מאות מיליוני איכרים. הדפסה בלתי מבוקרת של כסף ערערה את גרמניה הוויימארית והכשירה את הקרקע לעליית הנאצים. הלאמת מפעלים וגירוש יזמים מוטטו את ארגנטינה בשנות הארבעים ואת מצרים בשנות החמישים. מדיניות רישוי העסקים בהודו, שחייבה כל עסק להשיג אינספור אישורים בטרם יוכל לפתוח את שעריו, הקפיאה את התפתחותה הכלכלית של המדינה למשך עשרות שנים והותירה מיליונים במצב של דלות קשה.

המאה העשרים הייתה זירה למאבק חובק עולם בין שתי שיטות כלכליות: סוציאליזם בחסות המדינה מזה, ומנגד – כלכלת שוק קפיטליסטית. המערכת הסוציאליסטית הלאימה את הרכוש, אסרה על התחרות והנהיגה תכנון מרכזי

של הייצור. במערכת השוק, לעומת זאת, הרכוש היה פרטי, התחרות זכתה לעידוד והייצור נקבע בידי היזמים. מדינות התקשו לבחור בין שתי השיטות, וגם הכלכלנים נחלקו בשאלה מי הטובה מביניהן.

המצב כיום שונה לחלוטין. עם התפוררותה של ברית-המועצות קרס גם המודל הסוציאליסטי – ואולי נכון יותר לומר כי ברית-המועצות התמוטטה בעקבות כישלונה של השיטה הכלכלית הסוציאליסטית. כך נותרה רק שיטה כלכלית אחת – זו של הקפיטליזם. כמעט בכל רחבי העולם צוברים תהליכי ההפרטה תאוצה ודוחקים הצדה את המגזר הציבורי; ערך המטבע שוב אינו נקבע בידי המדינה אלא בידי בנקים מרכזיים עצמאיים; התחרות משגשגת הודות להסרת הפיקוח הממשלתי על השווקים ולפתיחת הגבולות בין המדינות; והמיסוי נעשה פחות פרוגרסיבי – במטרה לעודד יזמים וליצור מקומות עבודה חדשים.

השינוי הניב הצלחות חסרות תקדים. פתיחת המשקים הלאומיים ועידוד הסחר סייעו בשיקום מדינות מזרח אירופה אחרי 1990 ובחילוץ של כשמונה מאות מיליון בני אדם – רבים מהם מסין, מהודו ומברזיל – ממעגל העוני. גם מדינות אפריקניות וערביות שנכוננו לאמץ את עיקרי כלכלת השוק החלו למצוא את דרכן החוצה מביצת הנחשלות הנוראה שבה דשדשו זה שנים רבות. את תנופת הצמיחה האדירה הזאת יש לייחס לא רק לקריסת הסוציאליזם, אלא גם למהפכה המדעית בתחום הכלכלה. הציבור הרחב עדיין אינו מבין לגמרי את עיקריה של המהפכה, אך יותר ויותר קובעי מדיניות בכל רחבי העולם מאמצים אותם. המהפכה, שהחלה בשנות השישים, הביאה בסופו של דבר לגיבושה של הסכמה רחבה בין הכלכלנים בדבר המדיניות הראויה. הכלכלה אינה מכזבת עוד, ובדלר לא יוכל לכנותה "זוועה". אדרבה, עבור רוב רובה של האנושות הפכה הכלכלה מקור לתקווה.

הכלכלה הפכה סוף-סוף למדע, אבל מה בדיוק היא מלמדת? בעזרת הכלכלן פייר-אנדרה צ'אפורי מאוניברסיטת קולומביה ניסחתי את ממצאיה העיקריים כעשרה עקרונות יסוד. כמעט כל הכלכלנים המובילים בעולם יאמצו את העקרונות הללו (מלבד אנשים דוגמת ג'וזף סטיגליץ וג'רי סאקס, שהתבטאויותיהם הפומביות הן יותר פוליטיות ממדעיות). ככל שהציבור ייטיב להבין את העקרונות הללו ויאמץ אותם, כך יעשה העולם משגשג יותר.

1. כלכלת השוק היא היעילה מכל השיטות הכלכליות. במאה השמונה-עשרה תיאר אדם סמית את התנהלותו של השוק בדרך מטפורית, כמעט מטפיזית: השוק, כך אמר, מודרך בידי "יד נעלמה", המניבה תוצאות מועילות לחברה. באמצע המאה העשרים גרס פרידריך האייק ששום מוסד תכנון מרכזי לא יוכל לשלוט בכמויות האדירות של המידע ולהתחרות ביכולתו של השוק לארגן אותן באופן אוטומטי וספונטני באמצעות תמחור משאבים. שנים מאוחר יותר הוכיח ז'ראר דֶּבֶרָה, כלכלן ומתמטיקאי מאוניברסיטת ברקלי, כי הסדר הספונטני שעליו דיבר האייק אכן מתקיים בפועל בעולם המתמטי.

יעילותם של מנגנוני השוק כה גדולה, עד שיש ביכולתם להתמודד טוב יותר עם איומים ארוכי טווח – למשל עם הסכנה של מיצוי המשאבים הטבעיים – מאשר מדינות. אם התחממות כדור הארץ, למשל, תהפוך לבעיה חריפה, אפשר יהיה לעודד שימוש יעיל יותר באנרגיה בעזרת מנגנוני המחירים או באמצעות הטלת מס על פליטת הפחמן. ראוי לזכור, בהקשר הזה, שבשנות השבעים הצטברה באטמוספירה כמות גדולה מדי של גופרית, שיצרה לעתים גשם חומצי אשר פגע ביערות של צפון אמריקה. ממשלת ארצות-הברית לא הטילה מיד איסור גורף על פליטת גופרית, אלא יצרה שוק שבו יכלו חברות לקנות ולמכור את הזכות לזהם מעל רמה מסוימת. התמחור של פליטת הגופרית דרבן את המפעלים לעבור לטכנולוגיה לא-גופריתית, שכבר הייתה זמינה באותם ימים. ברבות השנים עברו החברות להשתמש בטכנולוגיה נקייה יותר, והגשם החומצי נעלם – למגינת לבם של פעילים בארגונים ירוקים, הנוטים להתבצר בנבואות חורבן במקום לחתור לפתרונות שוק יעילים.

כלכלנים רבים מעדיפים את השוק החופשי לא רק בזכות יעילותו בהקצאת משאבים, אלא גם מסיבות פוליטיות – החשש שמא תכנון מרכזי או אמצעי בקרה ביורוקרטיים מופרזים ירמסו את חירויות הפרט במסווה של התנהגות רציונלית. אף שלא כל הכלכלנים מסכימים עם חזונו הפוליטי הליברטריאני של מילטון ורוז פרידמן, יש לאמץ את אמירתם החשובה: השווקים מאפשרים לנו את החופש לבחור, והחברה יוצאת נשכרת מכך.

2. הסחר החופשי מסייע להתפתחות הכלכלה. הגישה לשוק העולמי מאפשרת לארצות עניות להתעשר, כפי שהבחין אדם סמית כאשר מולדתו סקוטלנד החלה להפיק רווחים מן הסחר החופשי. מדינות המנסות לספק את כל צורכיהן בעצמן לעולם לא תוכלנה להתעשר. יתר על כן, הכלכלנים מסכימים כי הסחר החופשי מעשיר גם מדינות עשירות: הן מייבאות סחורות זולות יותר המיוצרות בארצות שבהן שכר העבודה נמוך, דוגמת סין, ובכך הן מגדילות

בפועל את הכנסת אזוריהן. המרוויחים העיקריים הם דווקא העניים ובני המעמד הבינוני, היכולים עתה לרכוש בגדים, מכשירים אלקטרוניים ואינספור מוצרים אחרים במחירים נמוכים יותר. זאת ועוד, ייבוא מרכיבים זולים יותר – שבבי מחשב, למשל – מוזיל את עלות הציוד במדינות שכלכלתן מבוססת. למעשה, הכלכלנים עמדו זה מכבר על חוק היתרון ההשוואתי: כאשר יש הבדל בעלות ייצורם של מוצרים מסוימים בשתי מדינות, שתיהן תצאנה נשכרות מן הסחר החופשי.

לא זו בלבד שהסחר החופשי מעודד את הצמיחה, הוא גם נוטה לחלק את פירותיה בתפוצה רחבה, הן בתוך המדינות פנימה והן ביניהן. הראיה לכך היא התרחבותם העצומה של מעמדות הביניים בכל החברות שבהן מונהג שוק חופשי, וכן שיתוף הפעולה ההדוק בין המדינות שאימצו את השיטה הקפיטליסטית. רמת הפיתוח של ברזיל, סין והודו כיום קרובה יותר לסטנדרט המערבי מכפי שהייתה לפני שני עשורים, בטרם החלו מדינות אלו – תהינה אשר תהינה העולות החברתיות המתרחשות בהן – בצמיחה הכלכלית המונעת בידי כוחות השוק.

ובכל זאת, בניגוד לנבואות שמשמיעים פרשנים מסוימים – מי בדאגה ומי בציפייה נלהבת – ארצות־הברית אינה עומדת לאבד את מעמדה הכלכלי המוביל בקהילה העולמית. מדינות אחרות אמנם מצמצמות את הפער – בשנת 1950 הייתה ההכנסה לגולגולת במערב אירופה רק מחצית מזו שבארצות־הברית, ואילו כיום היא עומדת על כשמונים אחוזים ממנה – אך המשק האמריקני היה ועודנו, זה יותר ממאה שנה, המערכת הכלכלית הנמרצת והאיתנה ביותר בעולם. הוא שומר על חוסנו ועל יעילותו בזכות הדינמיות הדמוגרפית של החברה האמריקנית והחדשנות המאפיינת אותה (כיום, למשל, ארצות־הברית ניצבת בחזית המחקר בתחומים המבטיחים של ננוטכנולוגיה וביוטכנולוגיה). בהקשר זה אפשר להוסיף כי תהליך הגלובליזציה, על היתרונות העצומים הגלומים בו, לא היה מתאפשר ללא מסגרת ביטחון גלובלית, המגנה על תנועת סחורות מפני מעשי פיראטיות ובלמת סכסוכי גבולות. הצבא האמריקני מספק כיום את הביטחון הזה, ממש כפי שעשה זאת הצי הבריטי בעבר.

3. מוסדות מוצלחים מסייעים להחפזות. מחקרו של הכלכלן אבנר גרייף מאוניברסיטת סטנפורד, המתמחה בהיסטוריה כלכלית, מוכיח היטב את הטענה הזאת. במאה השנים־עשרה, מציין גרייף, התנהלה תחרות עזה בין סוחרי גנאה ובין היהודים המוגרבים מצפון־מערב אפריקה. היהודים המוגרבים

הסתמכו אך ורק על קשרים משפחתיים ושבטיים למימון יזמותיהם העסקיות, אך השבטיות הזאת הגבילה את מקורות המימון שעמדו לרשותם ולכן גם את היקף מסעות הסחר שלהם. אנשי גנואה, לעומת זאת, הקימו מוסדות שטיפחו התנהגות כלכלית נאותה – כמו חוזים אישיים, חברות ביטוח, אשראי בנקאי, ערכאות ערעור משפטיות לטיפול במחלוקות, ושוק כספים שממנו יכלו לגייס הון למימון מסעות ליעדים מרוחקים. סוחרי גנואה הקימו גם עיר-מדינה, שבה הונהג, כנראה לראשונה, שלטון החוק. בסופו של דבר ידה של גנואה הייתה על העליונה: למרות עוצמת הקשרים המשפחתיים של היהודים המוגרבים, לא היה ביכולתם להתמודד עם הבסיס האיתן שהציעו מוסדותיהם הנייטרליים והאמינים של סוחרי גנואה.

כל כלכלן יודע כיום כי התפתחות כלכלית נזקקת למערכת משפטית עצמאית ואמינה, שבכוחה לאכוף חוזים ולהבטיח תחרות הוגנת. חשיבות מיוחדת נודעת למוסדות המשפריים את שקיפות השוק, מפני שהם נותנים מענה לבעיית "המידע הא-סימטרי", כהגדרתו של חתן פרס נובל ג'ורג' אקרלוף. לדברי אקרלוף, לא כל המשתתפים בפעילות הכלכלית נהנים מאותה רמה של נגישות למידע. בהעדר מוסדות שתפקידם שיפור השקיפות, עלולים אנשים בעלי מידע פנימי לנצל את יתרונם כדי להשתלט על השווקים ולתמרן אותם לצורכיהם; במצב כזה, משקיעים מן החוץ יאבדו את האמון במערכת וימשכו את השקעותיהם. זו הסיבה לכך שממשלות אוסרות על סחר תוך שימוש במידע פנימי.

בכלכלות חופשיות ומורכבות צומחים גם מתווכי מידע פרטיים, כמו סוכנויות דירוג המסייעות לשחקנים הכלכליים להגיע להחלטות מושכלות יחסית במבוכים הנפתלים של עולם הפיננסים הגלובלי. מובן שמתווכים אלו אינם חפים מטעויות, כפי שמוכיחים משברים פיננסיים כגון קריסתה של חברת אנרון בשנת 2001 או התפוצצות בועת המשכנתאות בארצות-הברית כיום. בהשפעת אותם מתווכים, האמינו משקיעים רבים במשך זמן רב מדי כי אנרון היא חברה יציבה, ואחרים סברו שאיגרות החוב המגובות במשכנתאות סאב-פריים אינן כרוכות בשום סיכון. ועם זאת, אף שהם שוגים לפעמים, המתווכים משפרים בדרך כלל את פעולת השווקים המודרניים.

יש הטוענים כי תחום הנוירו-כלכלה – שדה מחקר חדש מבית מדרשו של הפסיכולוג דניאל כהנמן, חתן פרס נובל לכלכלה לשנת 2002 – מוכיח כי דרושה התערבות רבה יותר של הממשלה במשק. המחקר הנוירו-כלכלי מראה

כי השחקנים הכלכליים נוטים לסירוגין להתנהגות רציונלית ולהתנהגות לא-רציונלית. ניסויים אמפריים בתחום זה הוכיחו כי חלק אחד של מוחנו אחראי לרבות מן ההחלטות הכלכליות השגויות שלנו בטווח הקצר, בעוד שחלק אחר אחראי להחלטות ההגיוניות מבחינה כלכלית, הנוגעות בדרך כלל לטווח הארוך. האם המדינה, המגנה עלינו מפני "מידע א-סימטרי" באוסרה על בעלי עניין ומידע פנימי להשתתף במסחר, צריכה להגן עלינו גם מפני הדחפים האי-רציונליים שלנו? הכלכלן הצרפתי ז'אן טירולי סבור כי מאחר שאנו מודעים לכך שההתנהגות האנושית היא לעתים אי-רציונלית, יש לאלץ את המגזר הפרטי ליידע טוב יותר את הצרכנים בדבר תוצאות מעשיהם – ושוב אנו נזכרים במשבר המשכנתאות הנוכחי – אך יהיה זה מופרך להשתמש בכלכלה ההתנהגותית כדי להצדיק חזרה לוויסות מופרז של השוק בידי המדינה. שהרי המדינה אינה רציונלית יותר מהפרט, ותוצאות פעולותיה אף עלולות להיות הרסניות במיוחד. הנוירו-כלכלה צריכה אפוא לעודד אותנו להפוך את השווקים לשקופים יותר, לא למווסתים יותר.

הכלכלנים אינם מסכימים ביניהם בשאלה אילו מוסדות אחרים חיוניים למשק – והם אף חלוקים עוד יותר בשאלה כיצד ליצור את המוסדות הללו. כך, למשל, אי-אפשר לקבוע באופן חד-משמעי מה היחס בין דמוקרטיה ובין התפתחות כלכלית, מפני שכל אחת מהן צומחת כמדומה במישור משלה: ישנן דוגמאות לקפיטליזם ללא דמוקרטיה, כמו סין, אך אין שום דוגמה לדמוקרטיה שאין בה כלכלת שוק. חוקרים אף הציעו הסברים שונים לתפקידן של התרבות, ההיסטוריה והדת ביצירת התנאים המוסדיים לשגשוג. עד שנות השישים האמינו סוציולוגים רבים, ברוח הדטרמיניזם התרבותי של מקס ובר, כי התרבות היא אבן הפינה של ההתפתחות הכלכלית. ובר סבר כי הקונפוציאניזם אינו מאפשר צמיחה כלכלית, אך עלייתן המטאורית של דרום קוריאה וטיוואן הפריכה בעליל את התיאוריה הזאת. יש הטוענים כיום כי האיסלאם מעכב התפתחות כלכלית, אבל אי-אפשר להתעלם מן העובדה שתורכיה ואינדונזיה – שתי מדינות מוסלמיות גדולות – נהנות מצמיחה מהירה.

4. קצב צמיחה מהיר הוא המדד הטוב ביותר לכלכלה מוצלחת. בשונה ממדדים אחרים (אושר, למשל), את הצמיחה הכלכלית אפשר להעריך באופן אובייקטיבי: זהו קצב הגידול של התוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) במשך תקופה נתונה. יש אמנם כלכלנים הסבורים כי מן ההכרח למתן את המדד הכמותי הזה ולהתחשב בגורמים כמו איכות חיים וניהול יעיל של משאבים, ואין מחלוקת על כך שנתון התמ"ג

כשלעצמו מתעלם מהיבטים חשובים של הפעילות הכלכלית, כמו ייצור ביתי. אך כל הכלכלנים מסכימים על חשיבותה של הצמיחה: שיעור צמיחה גבוה אמנם אינו פותר את כל הבעיות, אך בהעדרו שום בעיה לא תוכל לבוא על פתרונה.

מדע הכלכלה מבחין בין צמיחה ארוכת טווח לצמיחה קצרת טווח. כפי שהוכיח חתן פרס נובל אדוארד פרסקוט, צמיחה ארוכת טווח – במערב מדובר על שיעור שנתי של כשני אחוזים לנפש במהלך המאה האחרונה – נובעת מצבירת הון, ומעל הכל מחדשנות טכנולוגית, שבזכותה נעשית העבודה יצרנית יותר ויותר. אם ברצונן של מדינות לקדם צמיחה ארוכת טווח, עומדות לרשותן דרכים מעטות, אך בעלות יעילות מוכחת: חיזוק שלטון החוק, הגנה על הקניין, פיתוח תשתיות והעלאת רמת החינוך.

הממשלות יכולות גם להתערב ולעודד צמיחה לטווח הקצר, הנתונה מטבעה לתנודות בלתי פוסקות. לכאורה, ההתערבות הזאת, המונעת לעתים קרובות מסיבות פוליטיות, עשויה להניב תוצאות חיוביות; ואולם, לאורך זמן מדובר בצעד יקר ומזיק, המאט את קצב הצמיחה. דוגמה טובה לכך הם החזרי המס שיזמה ממשלת ארצות-הברית לאחרונה. משלמי המסים נהנים אמנם מעוד כמה דולרים בכיסם, ואולי יש בכך כדי להעניק לכלכלה זריקת עידוד קטנה, אך המהלך הזה מגדיל את החוב הלאומי ביותר ממאה מיליארד דולר ועלול להחמיר עוד יותר את האינפלציה, ולהוסיף בכך למצוקותיו של המשק האמריקני בטווח הארוך.

הכלכלן האנגלי-הודי אמרטיה סֶן, אף הוא חתן פרס נובל, מבחין – הבחנה מועילה מאוד, לדעתי – בין צמיחה המתרחשת בתנאים דמוקרטיים ובין צמיחה במשטרי עריצות. הצמיחה הכלכלית של סין הקומוניסטית, למשל, מניבה הון חדש, אולם המדינה אינה מנתבת אותו לרווחתו של העם אלא לקידום שאיפותיה האימפריאליות. במדינה דמוקרטית כמו הודו, לעומת זאת, שבה ההנהגה אינה יכולה להתעלם מן התביעות העממיות, העושר מחולחל למטה, אל העם, ומשפר את חיי היום-יום של רוב אזרחי המדינה. ברבות השנים, טוען סֶן, מספקים המוסדות הדמוקרטיים בסיס איתן יותר לצמיחה מפני שהם ניתנים לחיזוי – בניגוד לצעדיהם של השלטון הסמכותני.

5. הרס יצירתי הוא המנוע לצמיחה כלכלית. כפי שטען הכלכלן האוסטרי יוזף שומפטר, הקפיטליזם נותן דרור לגל של חידושים ה"מחוללים שינויים מהפכניים במבנה הכלכלי, הורסים שוב ושוב את המבנה הישן ויוצרים ללא הרף מבנה חדש". החלפה בלתי פוסקת זו של הישן בחדש יוצרת שגשוג כלכלי.

מדיניות כלכלית נכונה תטפח, אם כן, את היזמות ואת החידושים הטכנולוגיים – אם כי מובן שאנשים המאבדים בעקבות זאת את מטה לחמם יתנגדו נחרצות לתהליך.

6. היציבות המוניטרית גם היא חיונית לצמיחה; האינפלציה מזיקה תמיד. שום כלכלן ראוי לשמו לא יכחיש כי זרימה יציבה של כסף מעודדת השקעות ומחזקת את הלכידות החברתית, מפני שהיא עוזרת לאנשים לחסוך לעתיד. לעומת זאת, האינפלציה – הנגרמת תמיד כאשר ממשלות מוציאות יותר כסף מכפי שיש להן, ואז מדפיסות כסף נוסף או לווה כספים כדי לממן את ההוצאה – הורסת את היזמות, מאטה את הצמיחה ויוצרת אי־שוויון חברתי. האינפלציה אינה מעודדת השקעות אלא ספקולציות: בעלי האמצעים ירכשו סחורות, ימתינו לעליית המחירים ואז ימכרו אותן ברווח ניכר. תהליך זה אינו מייצר דבר – ודאי לא מקומות עבודה חדשים. כאשר השכר והגמלאות מפגרים אחרי המחירים, אנשים מבוססים פחות הם שסופגים את עיקר הפגיעה. אין פלא כי היפר־אינפלציה מביאה במקרים רבים למהפכה. קריאתו של מילטון פרידמן לשמירה על יציבות מוניטרית – "מוניטרזם" – שנחשבה מהפכנית כאשר הושמעה לראשונה בשנות השישים, היא כיום הגישה המקובלת.

הכלכלנים מבינים עתה כי הדרך הטובה ביותר לרסן את האינפלציה היא להעביר את ניהול הכספים מידי הממשלות לידיהם של בנקים מרכזיים עצמאיים, דוגמת הבנק המרכזי של ארצות־הברית והבנק האירופי. בנקים אלו, המונחים כיום על ידי גישה מוניטריסטית, מנסים ליצור אשראי בהיקף שיענה על צורכי הנזילות ותו לא – ובכך למנוע את הבהלה הפיננסית המתלווה לא־פעם למשבר אשראי כללי. גם במצבים של האטה כלכלית מבקשים הבנקים לשמור על יציבות הכסף על מנת לעודד השקעות. הודות לתפיסה בריאה זו, ניצבים הבנקים איתן מול פוליטיקאים קולניים המאמינים כי הדפסת כסף תיצור מקומות עבודה חדשים.

7. עלות העבודה קובעת במידה רבה את שיעור האבטלה בקרב עובדים בלתי מיומנים. הכלכלנים מסכימים כי גולציה של שוק העבודה – בעזרת שכר מינימום, למשל – מייקרת את עלות העבודה ובכך מחמירה את האבטלה. על כן, מדינה המבקשת לצמצם את שיעור האבטלה חייבת להמעיט בגולציה הזאת. שיעורי האבטלה במדינות אירופה גבוהים בהרבה מאשר בארצות־הברית, ואחת הסיבות לכך היא שוקי העבודה הקשיחים שם.

8. אף שמדינת הרווחה הנה הכרחית בצורה כזו או אחרת. אין היא תמיד יעילה. הכלכלנים מבינים כי הסיוע הממשלתי מייצר תמיד תמריצים המשפיעים –

לטוב או לרע – על התנהגותם ועל רווחתם של מקבליהם. המדינה חייבת להימנע ממצב שבו אנשים וקבוצות יהפכו תלויים בקצבאות הסיוע וכך יילכדו במצב קבוע של עוני־למחצה. אמת כלכלית זו מקובלת כיום בארצות־הברית, שהנהיגה בהצלחה רפורמת רווחה בשנות התשעים, יותר מאשר במדינות מערב אירופה, המקובעות בתפיסות כלכליות מיושנות. מדינות מרכז אירופה ומזרחה, שסבלו מתוצאותיהם ההרסניות של הסוציאליזם, מודעות יותר לסכנות הכרוכות בתלותם של אזרחים בתקציבי הרווחה.

9. יצירתם של שווקים פינוסיים מורכבים מחוללת קדמה כלכלית. מכשירים מתוחכמים כמו נגזרות פינוסיות מאפשרים לשחקנים הכלכליים ליטול סיכונים בסדר גודל גלובלי; הסיכונים מעודדים חדשנות ולפיכך גם שגשוג. אין הצדקה כלכלית להבחנה בין "קפיטליזם וירטואלי" זה ובין "הקפיטליזם האמיתי": מעולם לא נוצר דבר מה ממשי בלא מימון מוקדם. המכשירים החדשים אינם פטורים מבעיות, כפי שנוכחנו במשבר המשכנתאות בארצות־הברית. מיזם פינוסי – כמו כל מיזם אחר – מחולל רעיונות חדשים, מנסה לממשם, ולפעמים מתרסק. אך גם כאשר הם נתונים במשבר כלכלי עולים היתרונות הגלובליים של השווקים הפינוסיים החדשים על חסרונותיהם. הכלכלנים חלוקים ביניהם כיום רק על רמת השקיפות והרגולציה הנחוצה לתפקודם היעיל.

10. תחרות היא תופעה חיובית בדרך כלל. מעבר לכך אין אחדות דעים בין הכלכלנים; יש המאמינים כי בנסיבות מסוימות דווקא מונופול פרטי או ציבורי עשוי לתרום לחדשנות או לקדמה. גם השאלה איזה סוג של הגנה יש לספק לקניין האינטלקטואלי שנויה במחלוקת. מנוע הקיטור של ג'יימס ואט היה אחד הגורמים שאפשרו את המהפכה התעשייתית, אולם זו התעכבה מאחר שההמצאה הייתה רשומה כפטנט ועל כן מוגנת מפני תחרות במשך תקופה ארוכה. באיזו מידה מואטת כיום הקדמה בגלל פטנטים רשומים על תוכנות מחשב או על תרופות? ראוי לציין כי התקופה היצרית ביותר בהיסטוריה של עמק הסיליקון התרחשה בימים שקדמו לרישום פטנטים על תוכנות. פול רומר מאוניברסיטת סטנפורד, הכלכלן המוביל בתחום זה בארצות־הברית, סבור כי המענה לבעיה ימצא בהנהגת הסדר של "קניין רך" – זכויות קניין קצרות טווח המאפשרות מחקר בעל כדאיות כלכלית, אך אינן מעכבות את התחרות שלא לצורך.

עשרת העקרונות שמניתי צריכים להנחות כל מדיניות כלכלית, ובמידה הולכת וגוברת זה אכן מה שקורה כיום, בכל רחבי העולם. האם פירוש הדבר שהגענו ל"קץ ההיסטוריה" בתחום הכלכלה? במובן מסוים אולי אכן כך הדבר: מדע הכלכלה לעולם לא ישוב ויגלה את סגולותיהן של ההיפר-אינפלציה או של הלאמת התיעוש. יש מבקרים הטוענים שהכלכלה איננה מדע מדויק כמו הפיזיקה, למשל – שהרי הכלכלנים אינם יכולים להפיק תחזיות מדויקות כמו אנשי מדעי הטבע. אך גם טענה זו אינה נכונה לגמרי: הכלכלנים יכולים לחזות כי מדיניות גרועה כלשהי תוביל בהכרח לאסון. גם אם הכלכלה, השייכת למדעי החברה, אינה יכולה להתהדר בכושר הדיוק של הפיזיקה או הכימיה, הרי שהיא מתקדמת באותו אופן – מתפתחת מתיאוריה אחת לתיאוריה הבאה, וכל אחת מן התיאוריות מקרבת אותנו יותר ויותר לתיאורה של מציאות שאיננו מסוגלים לתפוס בשלמותה.

אך אם קץ ההיסטוריה הכלכלית פירושו מימוש מלא ומעשי של המסקנות שאליהן הגיע מדע הכלכלה – הרי שעוד לא הגענו לשלב זה. לשוק החופשי יש עדיין אויבים ומבקרים – החל במי שחולם על עולם צודק יותר, רוחני יותר או שונה בדרך אוטופית אחרת, דרך אלה המבקשים להגן על האינטרסים החומריים הצרים שלהם, וכלה באותם חוקרים המנסים, בדיון, לחשוב מחוץ לגבולות הפרדיגמה. ואל לנו לשכוח את הגורם לבורות: העקרונות הכלכליים פשוט אינם מובנים לציבור הרחב, ואפילו לרבים מן המחוקקים. העובדה שהעולם חווה תקופה ארוכה של צמיחה הודות להתרחבות הסחר הגלובלי עדיין נסתרת מידיעת הציבור הרחב. נדמה שפשוט איננו מורגלים לעכל בשורות טובות.

הסכנה העיקרית האורבת לפתחה של כלכלת העתיד אינה המהפכנות הסוציאליסטית, שאיבדה את אחיזתה, אלא איומים חדשים, כמו הטרור העולמי והמגפות. הטרור הוא בחלקו תוצאה של הגלובליזציה: צעירים עקורים, שאינם מסוגלים להסתגל לעולם קפיטליסטי דינמי, מאמצים אידיאולוגיות גלובליות חדשות ומבקשים להוציאן מן הכוח אל הפועל בעזרת נשק גלובלי. הגלובליזציה עלולה גם להאיץ את הפצתן של מחלות קטלניות. מגפת האיידס הייתה המתקפה הגלובלית הראשונה של נגיף שעבר מוטציה; בעקבותיה עלולות לבוא מגפות הסארס ושפעת העופות, או מחלה מסתורית אחרת שתגיע מאזורים נידחים בסין, בהודו או באפריקה, ותתקדם יחד עם גלי ההגירה העצומים

של הכלכלה הגלובלית. הטרור והמגפות גם יחד עלולים לחולל התפרצויות פוליטיות שתערערנה את סדר השוק עצמו.

הסכנות האקולוגיות עלולות אף הן להביא למדיניות לא-שקולה, שלא תפחית בהכרח את הפגיעה בסביבה אך תמנע פיתוח, וכך תזיק דווקא לאינטרסים של העמים העניים ביותר. אם יוטל, לדוגמה, איסור על שימוש באורגניזמים שהוכנסו בהם שינויים גנטיים – על אף שמחקרים מגלים כי הם אינם מסכנים כלל את הסביבה – תיפגע היצרנות החקלאית דווקא בתקופה שבה קיים ביקוש גלובלי מוגבר למזון.

סכנה נוספת הנשקפת לכלכלה נובעת מעצם העובדה שהצמיחה היא עניין מחזורי. למרות החרדה הנוכחית מפני מיתון עולמי, דומה שחלפו הימים של משברים כלכליים גלובליים גדולים. הסיבה לכך היא שהתקדמות מדע הכלכלה מאפשרת לממשלות ולשחקנים הכלכליים להבין את הידינמיקה של המשברים הללו ולהתמודד אתם ביתר הצלחה. משבר דומה לזה שפרץ ב-1929 לא יוכל כפי הנראה להישנות, מפני שהטעויות הפוליטיות אשר החרפו אז את האסון לא תחזורנה שוב. הבנקים המרכזיים של אנגליה ושל ארצות-הברית והבנק האירופי כבר הוכיחו זאת במשבר המשכנאות הנוכחי, כאשר תמכו במערכת הבנקאית שנקלעה למצוקה. ואולם, אין מנוס ממשברים קטנים יותר, הכרוכים יד ביד בחדשנות; כאשר החדש מגרש את הישן בתהליך של הרס יצירתי, הוא כופה עלינו לפעמים הסתגלויות כואבות, שנעשות קשות יותר ככל שאנו מתרגלים לצמיחה מתמדת.

מדיניות של סחר חופשי לעולם תעלה לאנשים במקומות העבודה שלהם. אין מנוס מכך; תחרות מחו"ל עלולה למחוק חברות ואפילו תעשיות שלמות. ועם זאת, בעוד שפיטורין וסגירת מפעלים זוכים לסיקור תקשורתי חסר פרופורציות, איש אינו מדבר על הירידה המתמדת במחירים לצרכן ולמשקיע, שרבים נהנים ממנה. יש בכך כדי להסביר מדוע הפוליטיקאים – וכמוהם גם הבוחרים – נוטים פעמים רבות לזלזל בסחר החופשי.

הממשלה צריכה לעזור לאלה הניזוקים מכוחות השוק, אך אל לה לעשות זאת באמצעות נסיגה ממדיניות הסחר החופשי, הימנעות מתהליכים של הרס יצירתי, או סבסוד פעילויות כלכליות שעבר זמנן. תחת זאת, עליה לסייע לנפגעים למצוא מקומות עבודה חדשים, ולצורך זה לשפר את אפשרויות ההשכלה ולעודד השקעות המרחיבות את היקף התעסוקה. הממשלות, הדמוקרטיות, המתמודדות עם משברים כלכליים ועם לחצים פוליטיים,

חייבות להגן בחירוף נפש על הכלכלה החופשית – שקידמה את העולם להישגים כה מרשימים – ולא להחליפה במשהו גרוע ממנה בתואנה שהיא אינה מושלמת.

אין ספק שקשה לתרגם את הלקח הזה לשפה שתתקבל על דעת הקהל. הטובה מכל השיטות הכלכליות האפשריות אכן אינה מושלמת. תהיינה אשר תהיינה האמיתות שיחשפו חוקרי מדע הכלכלה, השוק החופשי הוא בסופו של דבר רק בבואה של טבע האדם – שאינו מושלם בעצמו.

ג' סורמן הוא הוגה דעות ופובליציסט. מאמר זה פורסם בכתב העת טיפ' נ'ורנל בקיץ 2008 (גיליון 18, מס' 3). במקור הוא הופיע בצרפתית כפרק בספר הכלכלה אינה משקרת, (פיארד, 2008).

אקדמות

כתביעת למחשבה יהודית

www.akdamot.org.il

כמו כן ניתן להשיג

חכמים

הרב ד"ר בנימין לאו
סדרת ספרים על עולם
ואצרות של חכמי המשנה
ברך אליהו בן אבנר
ברך בן-ישי יבנה
ברך בן-ישי גליל - חדש!
דל או כל אחד
200 ש"ח כל הסדרה
בנוסף ידועת ספרים

ברכי שלום —
עיונים בהגות יהודית
עורך: בנימין אבנר
סוגית של המשנה, תרבות
והגות יהודית - 50 ש"ח

מדע תורה - שיטות
במסכת כתובות
הרב ד"ר יהודה ברנדס
העיון של המשנה לאור
מסכת כתובות בענין, בהגות
ובמחקר
המגות המסגרת
לפרשנים תלמידים
85 ש"ח

חדש! בימים אלה רואה אור אקדמות כ"א

מחיר העילון: 35 ש"ח

תפילה ראויה וראויה פחות - מולמס על עניני נינוח ונוסח הרב ד"ר יצחק
ליבשיץ, שרה פרידלנד משר הנדסר חכמה הרב ד"ר יהודה ברנדס, הרב
ד"ר בנימין לאו הלכה וצניעות - טבילות הנדסרות - ש"ח מיכל טיקצ'ניסרן רצח
אב - על משמעותה התרבותית והמיתולוגית של אם כל ההתנתקות ד"ר דוד
אידר מי היה הרב שניר ומה מחדשת תורתו? - מבוא לחנוכה אביחי צור, פרופ'
אדמאל קוסמן קריאה בספרים של היוצאים בשאלה ד"ר משה מאיר ביקורת
על 'בואי הרוח' של הרב סבתו, הקטע שפרוטי שלו, שטרם פורסם ובה מנחם,
הרב חיים סבתו לזמנתו של הפוסק האורתודוקסי - על ספרו של הרב פרופ'
שפרבר ד"ר אריה בראון תעלומת משה דברוריא - הצעת פיתרון איתם הנקין

מחיר סוג (לארבעה גיליונות) 100 ש"ח
* המודעים בוללים דמי משלוח

להזמנות: טל. 02-6216586 press@bmj.org.il

ניתן לשלם בכרטיסי אשראי או בהכחאות למקדית בית מדרשה בירושלים
כתובת: תד. 29253 ירושלים 91291

מכללת
ברוך מ' ברן

בית מדרשה בירושלים

בית מדרשה בירושלים - מרכז ללימודים נבונים ביהדות.
לפרטים בדבר הצטרפות לחברות הלימודים, לקורסים ולמי עין לקהל
הרחב, או לשנות למחברות האקדמיות: studies@bmj.org.il
למידע נוסף בקרו באתר: http://www.bmj.org.il